

Fjerne områder og fremmede folk i Aristoteles' *Politik*

af Helle Gjellerup

Det er og bliver bemærkelsesværdigt, at de teoretiske betragtninger i *Politikken* akkompagneres af et broget empirisk materiale i form af de såkaldte historiske eksempler vedrørende samfunds- og forfatningsmæssige og dermed forbundne forhold.¹ Her vil der blive set på eksemplernes store geografiske spændvidde.

Næsten alle regioner på det græske fastland er repræsenteret, ligesom Lilleasiens kyst og en række øer i Det ægæiske Hav foruden Kreta og Kypern. Græske kolonier er med i billedet Middelhavet rundt – fra Epirus' og Illyriens kyster over Syditalien og Sicilien til Massalia på den liguriske kyst og videre over Kyrene i Nordafrika til Thrakiens kyst. Også kolonier ved Sortehavet og Hellespont er omtalt.

Uden for den græske verden er der hentet eksempler både fra områderne bag ved kystkolonierne og fra fjernere områder – helt ud til nogle af den beboede verdens *ἐσχατιαί*: Indien, Etiopien og Iberien samt kelternes og skythernes lande. Disse områders yderlige beliggenhed i den aristotelisk opfattede *οἰκουμένη* fremgår af en række passager, der er fremdraget i en tidligere artikel om geografisk relatering i Aristoteles' øvrige forfatterskab (AB). For Herodot, der frem for nogen anden forfatter udarbejdede hellener/barbar-modsætningen, repræsenterede befolkningerne i disse og de to tilgrænsende områder Libyen og Thrakien den højeste grad af fremmedhed og mærkværdighed – det essentielt barbariske. Undersøgelsesresultaterne, der fremlægges i den omtalte artikel, tyder på, at Aristoteles har haft en lignende opfattelse. I det følgende er de nævnte områder sammen med den thrakiske delstamme odryserne og to Sortehavsfolk derfor henregnet til den yderste periferi – ligesom i det allerede publicerede indeks (AB: 13-18) over de omtaler, som Aristoteles i sit øvrige forfatterskab ofrer på de 88 entydigt lokalisérbare *poleis* mv., der (med eller uden navns nævnelse) indgår i

---

1. Min upublicerede specialeafhandling (HE) identificerer, afgrænser, registrerer og analyserer disse eksempler. Fokus er på eksemplernes relation til i første række *Politikkens* teoretiske udredninger og i anden række Lykeions forfatningsnedtegningsprojekt (de 158 forfatningsbeskrivelser eller *Poli-teiai*). En senere undersøgelse (AB) er uden direkte sammenhæng med afhandlingen, mens nærværende artikel integrerer dens afsnit om skillelinjen hellensk/barbarisk – med en række tilpasninger.

eksempler i *Politikken*.² Der opereres desuden med en næstyderste periferi tegnet først og fremmest af Persien, Egypten og Karthago.³

Folkene i den *yderste periferi* er repræsenteret med forholdsvis få eksempler. Kun kelterne, odryserne og skytherne optræder i mere en ét eksempel hver. Godt en tredjedel af de i alt fjorten eksempler fra de ti lande er koncentreret i to passager i 7.2: Skytherne nævnes både i 1324b9-12 om ekspansionsdygtige *ethnes* høje værdsættelse af militær formåen og i 1324b12-21 om love og sædvaner hos *ethne* til opmuntring af militære præstationer. I den førstnævnte passage omtales på linie med skytherne også kelterne og thrakerne og fra den næstyderste periferi perserne, i den sidstnævnte ibererne og fra den næstyderste periferi Karthago. Denne passage om tapperhedsfremmende love og skikke bringer endelig også et paralleleksempel fra Makedonien. *Tematisk* beslægtet med de to 7.2-passager er eksemplet i 7.17 1336a12-18 om kelternes hærkning af småbørn med henblik på senere militærtjeneste samt dobbelteksemplet i 8.4 1338b17-24 om ensidig fysisk trænings ulemper for karakterdannelsen hos de pontiske achaier og heniocher.⁴ Et tredje keltereksempel (2.9 1269b23-27) handler endelig også om forhold i krigersamfund, som dermed i alt belyses af ni eksempler fra den yderste periferi. Libyeneksemplet (2.3 1262a16-21) om et system med fælles koner bevæger sig ind på basale forhold vedrørende husholdningerne og familierne, medens Indieneksemplet (7.14 1332b14-25) hører til de fire eksempler fra den yderste periferi, der berører forhold vedrørende konger eller – som i Etiopieneksemplet (4.4 1290b4-7) – ledende embedsmænd. Tre af disse eksempler – angående Etiopien og odryserne – forekommer som de eneste eksempler fra den yderste periferi ikke i 7.-8.

---

2. I alt er der i de historiske eksempler omtale af 89 forskellige politiske enheder, men hvor det handler om regionale tilhørsforhold, må der ses bort fra Kyme, idet Kyme-eksemplerne ikke kan henføres entydigt til enten det italienske eller det lilleasiatiske Kyme.

Yderligere en *polis* (Andros) og fem *ethne* (achaierne, magnesierne, messenierne, perraijerne og japygerne) kommer ind i eksemplerne, men det skyldes udelukkende deres fx fjendtlige relation til et eksempels primære referencepunkt. Der oplyses intet om interne forhold, og omtalen af disse enheder er regnet for accidental og dermed ikke informativ med hensyn til Aristoteles' og Lykeions fokus og interesser.

3. Om gradbøjningen af "periferi" se *AB*: 12. I indekset (13-18), der er opbygget fra centrum (Athen) og ud, er de relevante overskrifter: "Områder, der strækker sig mod periferien" og "Periferien".

4. Det sidste eksempel minder med sin sondring mellem vildskab og mod om de etiske skrifteres interesse for moralpsykologiske ekstremer hos fjerne barbarfolk. Se gennemgangen af omtaler i de etiske skrifter, *AB*: 5.

eller 2. bog, men i de midterste bøger, der direkte og specifikt behandler forfatningstypernes virkemåder. De to odryser eksempler skiller sig endvidere ud ved at omhandle partikulære, datérbare begivenheder omkring navngivne konger. Her kommer altså en mere detaljeret viden til orde, og der gives et indtryk af et samfund med en form for statsdannelse og en historie. Derved får odryserne lov at rykke nærmere på læserne end de andre folk, og det rimer godt med, at Athen havde interesser i området og øvede påvirkning på de politiske forhold både i 380'erne under kong Amadokos, der er hovedperson i det ene eksempel (5.10 1312a8-14), og i 359/8, da attentatet på Kotys, der omtales i det andet eksempel (5.10 1311b20-23), inspireredes fra Athen. *Paralleleksemplerne*, der anføres på de forskelligt motiverede monarkattentater, som de to odrysiske begivenheder er med til at illustrere, er imidlertid stadig ligesom paralleleksemplerne i 7.2-passagerne begrænset til den næstyderste periferi (Medien) og til Makedonien, som er det tætteste, parallellerne til eksemplerne fra den yderste periferi kommer til de egentlige græske områder.

En tilsvarende gennemgang af eksemplerne hentet fra den *næstyderste periferi* giver på flere punkter et andet billede. Det gennemsnitlige *antal* eksempler for hvert land er mere end dobbelt så stort som for landene i den yderste periferi og svarer lige godt og vel til det, der er gennemsnittet (3,3) for samtlige 89⁵ eksempelbelagte *poleis* mv. Ligesom det også gælder for de græske dele af eksempelaterialet, dukker de fleste enheder kun op en eller to gange, medens nogle enkelte samler større opmærksomhed. I den næstyderste periferi er det Karthago, Persien og Egypten, der dominerer med ni, syv og fire eksempler.

Eksemplernes temaer og deres dermed sammenhængende *fordeling på* Politikens *bøger* adskiller sig også fra det mønster, der blev fundet for eksemplerne fra de mest perifere områder. Eksemplerne er denne gang spredt over alle otte bøger og findes ikke først og fremmest i 7.-8. og 2. bog;⁶ i stedet ligger tyngdepunktet i 5. bog, således at proportionen nærmer sig den halvdel, der kendetegner eksempelaterialet i *Politikken*

---

5. Se ovenfor, n. 2.

6. I 8. bog er der kun dobbelteksemplet om de persiske og mediske kongers manglende musikuddannelse, og foruden de to passager fra 7.2, der omtales under de perifere områder, som har leveret hovedparten af de to passagers parallelle eksempler, er der i 7. bog kun to egyptiske eksempler – om folkets, lovenes og institutionernes ælde og om den tidligt indførte adskillelse af militær og bønder.

som helhed. I 5. bog figurerer alle den næstyderste periferis lande bortset fra Babylonien og Etrurien, der hver især kun leverer stof til et enkelt eksempel i 3. bogs basale teoretiske diskussioner af henholdsvis statens identitet og kontinuitet og dens formål. Ud af den lille halvdel af eksemplerne, der falder inden for 5. bog, handler ét om modération som middel til bevarelse af kongedømme i Molossien, to andre om midler anvendt i Persien og Egypten til bevarelse af tyranni. Disse tre eksempler findes med andre ord i kap. 11 om midlet til bevarelse af monarki, medens hovedparten af 5. bogs-eksemplerne tilhører kap. 10: Et eksempel fra Molossien og et fra Persien handler om grundlaget for kongedømmers opståen, og to andre persiske eksempler samt et medisk og et assyrisk handler om årsager og motiver til anslag mod monarker. De hidtil nævnte 5. bogs-eksempler viser altså to ting: at de enheder, som de vedrører, er karakteriseret ved nogenlunde veldefineret statsdannelse, i hvert fald med samling under én ledelse, og at denne udgøres af en eneherker. Dette er den typiske styreform blandt barbarerne, og i de mere eller mindre perifere områder er det kun *Karthago*, der opviser et andet billede i eksempelmaterialiet. For det første findes de tre karthageniensiske eksempler fra 5. bog fordelt på kap. 7 om *στάσις* i aristokratier og kap. 12 om tyranniens *μεταβολή* – *in casu* til et aristokratisk styre – og om muligheden af at undgå en demokratisk forfatnings forandring i retning af oligarki uanset de ledendes adgang til at have økonomisk profit. For det andet figurerer *Karthago* som den eneste af de fjerneste og næstfjerneste politiske enheder også i 4. og 6. bog med deres behandlinger af andre forfatningstyper end monarki, det vil i konteksterne til de to *Karthago*-eksempler i 4.7 og 6.5 igen sige henholdsvis aristokrati og demokrati. For det tredje beskriver det særlige *Karthago*kapitel i 2. bog en forfatning med alt andet end monarkiske træk. Samtidig adskiller *Karthago* sig fra de øvrige politiske enheder uden for den græske verden ved at være en bystat.

Foruden de forskelle i mængde og temaer, der her er fundet mellem eksemplerne fra de yderligste områder på den ene side og dem fra de næstyderligste på den anden, adskiller de to grupper af eksempler sig også derved, at *proportionen af principielt datérbare eksempler* er mere end dobbelt så stor for den næstyderste periferis vedkommende som for den yderste. Dette skyldes for det første, at barbariske sæder og skikke (*νόμιμα*), som er emnet for eksemplerne fra den yderste periferi, er udatérbare. For det andet hænger det sammen med den større frekvens af eksempler fra 5. bog, idet mange af disse omhandler partikulære begivenheder som *μεταβολή* og *στάσις*. Således er

5.10's eksempler på anslag mod assyriske, mediske og persiske monarker datérbare ud fra monarkens navn, ligesom samme kapitels eksempler om Kyros' etablering af det persiske kongedømme er det og 5.7's eksempel om Hannos forsøg på at gøre sig til eneheriker i Karthago. Mindre forudsebart indeholder også de to egyptiske eksempler fra henholdsvis 1.12 og 7.10 omtale af navngivne herskere, som kan forsøges placeret i en kronologi.

Endelig tyder *udvalget af paralleleksempler* på, at landene i den næstyderste periferi ikke kun i henseende til den rent fysiske afstand står den græske verden nærmere. Fire eksempler danner to par, således at der til hvert eksempel blot er en enkelt parallel fra et andet land i den næstyderste periferi.⁷ Kun i to tilfælde ligger parallellerne i den yderste periferi, uden at der samtidig er paralleller fra den græske verden.⁸ Over for disse seks tilfælde med paralleller, der holder sig inden for de perifere zoner, kan stilles otte tilfælde, hvor lande i den næstyderste periferi i serierne af paralleleksempler optræder sammen med udelukkende græske *poleis* mv. Halvdelen af tilfældene berører Persien⁹ og Karthago¹⁰ – to af de enheder, der også optræder i eksempelserier sammen med udelukkende andre enheder fra periferien.¹¹ Igen to gange ligesom ved Persien og Karthago sker det ved Egypten, at eksempler træffes i selskab med græske.¹² De to resterende eksempler med alene græske paralleller udgøres af det enlige Assyrienek-

-
7. Passagen i 8.5 om mediske og persiske kongers musiknydelse og passagen i 3.9 om etruskernes og karthageniensernes handelstraktater – temaer, der ikke forekommer specifikke for den ikke-græske verden.
  8. I det ene tilfælde er Kyros' angreb på den mediske kong Astyanax (5.10 1312a12-14) ud fra sin baggrund parallelliseret med en hærførers angreb på Amadokos, kongen over det odrysiske folk, der som ovenfor nævnt ikke er det mest typiske randzonefolk. På linie med sådanne – skytherne, thrakerne og kelterne – optræder derimod perserne i den ovenfor kommenterede 7.2-passage om værdsættelse af militær formåen.
  9. 3.13 1284a38-b3 om undertrykkelse af forbundsfæller – med Athen som parallel; og 5.11 1313a34-38 om indenrigske undertrykkelsesmetoder – med paralleleksempel fra Korinth.
  10. 3.1 1275b7-12 om dømmende myndighed hos embedsmænd – med paralleleksempel fra Lakedaimon; og 5.12 1316a29-34 om tyranniens *μεταβολή* – med paralleleksempler fra Syrakus, Lakedaimon, Sikyon og Chalkis.
  11. Se n. 7 og 8.
  12. Paralleleksempler fra Korinth, Athen og Samos i 5.11 1313b18-24 om udbytning af undersætter som middel til bevarelse af tyrannisk styre – og fra Kreta i 7.10 1329a40-b5, 23-25 om klassesdeling.

sempel¹³ og det ene af de to Molossieneksempler.¹⁴ Det andet molossiske eksempel¹⁵ har både græske paralleller (fra Athen og Lakedaimon), en makedonsk parallel og én fra Molossiens egen sfære, den næstyderste periferi (Persien). Et enkelt andet eksempel – fra Karthago¹⁶ – optræder ligeledes på linie med en række blandede eksempler – fra Makedonien og den ydre periferi (Iberien og Skythien).

Eksempler hentet fra den næstyderste periferi bliver signifikant hyppigere ledsaget af græske paralleller i 5. bog end i de andre bøger.¹⁷ Dette er endnu en afspejling af de tematiske forskelle mellem bøgerne: I en række af 5. bogs analyser behandles forhold, som gennem tiderne har gjort sig gældende med tilstrækkelig lighed inden for den græske og den ikke-græske verden til at kunne eksemplificeres fra begge. Selv om de monarkiske forfatningsformer ikke kan have udfoldet sig ens i en *polis* og i et større rige, vil der være grundlæggende faktorer og mekanismer, som er sammenlignelige. Da det tillige gælder, at herskerhusenes historie også i mindre kulturelt udviklede samfund sætter sig varige materielle spor og bliver fastholdt i litterære former, der kan danne grundlag for en spredning af information i både tid og rum, har Aristoteles netop på dette felt kunnet hente stof fra vidt adskilte egne. Og han har altså ikke fundet, at der var metodiske eller pædagogiske blokeringer for en udnyttelse af mulighederne.

Samtidig har Aristoteles i sin bevidsthed haft distinkte rubrikker, hvorunder de forskellige folk og områder kunne placeres. *Skillelinien hellensk/barbarisk*, som krydses i de nævnte serier af eksempler, kommer flere steder i *Politikken* åbent til syne. Et folk fra den yderste periferi: *kelterne* og et fra den næstyderste: *perserne* karakteriseres udtrykkeligt som barbarer (i henholdsvis 7.17 1336a15-18 og 5.11 1313b9-10). I det artstoteliske corpus uden for *Politikken* er kelterne ligeledes bevidnet som barbarer i

---

13. 5.10 1312a1-4 om et ringeagtmotiveret kongemord med paralleleksempel fra Syrakus.

14. 5.11 1313a23-24 om det moderate kongedømmes holdbarhed – parallel: Lakedaimon (1313a23-33).

15. 5.10 1310b32-40 om grundlaget for et kongedømmes opståen.

16. 7.2 1324b12-15 om love og sædvaner til opmuntring af militære bedrifter.

17. Af de i alt tolv 5. bogs-eksempler med og uden paralleller optræder de syv sammen med græske paralleller, i to tilfælde blandede med paralleller fra næstyderste periferi. Af de i alt femten eksempler uden for 5. bog, er der kun græske paralleller til de fire, i ét tilfælde sammen med paralleller fra den yderste periferi.

den *Eudemiske Etik* 3.1 1229b26-30, og *etruskerne* vil være det i kraft af et Athenaios-citat fra *Τυρρηνηῶν Νόμιμα*, såfremt der her er tale om en del af *Νόμιμα βαρβαρικά*.¹⁸

I *Politikken* er tillige de *pontiske achaier* og *heniocher* betegnet som *ἔθνη* (8.4 1338b17-23) i en kontekst, hvor *ἔθνη* efter alt at dømme er ensbetydende med barbarfolk, for så vidt som de får tillagt en moralpsykologisk habitus, der genkendes fra fx ovennævnte *EE*-passages beskrivelse af barbarernes ufornuftige og temperamentsbetonede "mod". *Ethnos*-begrebet kan dog hos Aristoteles såvel som hos andre forfattere også have en videre ekstension – omfattende både hellenske og barbariske folkeslag.¹⁹ Et folk vil altså ikke entydigt være bestemt som barbarisk, alene ved at betegnelsen *ἔθνος* hæftes på det; der må altid en supplerende betragtning til. En sådan kan også anlægges på 7.2 1324b9-12. Uden at konteksten er fuldt så klargørende som ved eksemplet med de to Sortehavsfolk, synes *ἔθνη* igen her at betegne en modsætning til grækerne. Passagen rummer fire parallelle eksempler på høj værdsættelse af militær duelighed hos ekspansionsdygtige *ἔθνη*: skytherne, perserne, thrakerne og kelterne. Som allerede nævnt er perserne og kelterne andetsteds i værket identificeret som barbarer, og det forekommer naturligt at opfatte skytherne og thrakerne som barbarer

---

18. Fragmentet findes i *LDFr*: 561 (Titel 140: 472) og 753 (Titel XIII: 704). Titlen *Νόμιμα βαρβαρικά* figurerer i de alexandrinske værkfortegnelser. Den skal have omfattet fire bind med beskrivelser af barbariske folkeslags sædvaner og skikke, som Aristoteles eller hans elever nedtegnede uden for det andet indsamlingsarbejde, der resulterede i de 158 *Politeiai*. Om der også blandt disse fandtes beskrivelser af barbarfolk er omstridt. I Herakleides Lembos' excerpter fra – angiveligt – *Politeia*-samlingen optræder også barbarisk stof, men det har været foreslået at se dette som excerpter fra *Νόμιμα βαρβαρικά* (se *Heraclidis Lembi Excerpta Politiarum*: 7). Olof Gigon, den ansvarlige for fragmentbindet, der hører til genudgivelsen af Berlinerakademiets Aristotelesudgave, har lagt sig på den linie, der dristigt tager for givet, at Herakleides' excerpter uden undtagelse stammer fra *Politeiai*. Han kan således (*LDFr*: 559f) problematisere en henførelse af citatet fra *Τυρρηνηῶν Νόμιμα* til *Νόμιμα βαρβαρικά* med en henvisning til, at citatets indhold svarer til Herakleides' citat fra en etruskisk *Politeia* (Heraclid. 16, *LDFr*: 568). Se også *LDFr*: 717 (*Politeia* 140). Hvis det anerkendes, at utvivlsomme barbarfolk som thrakerne og heniocherne er behandlet i *Politeiai* (henholdsvis Heraclid. 29 og 18), kan usikkerheden om fragmentets oprindelige kontekst ikke bruges mod en placering af etruskerne som barbarer, men kun anfægte det positive bevis, der ville have foreligget med en behandling i *Νόμιμα βαρβαρικά*.

19. I 1.9 1257a24-25 om byttehandel er det fundet fornødent at præcisere de omtalte *ethnes* placering i forhold til skillelinien: *καθάπερ ἔτι πολλὰ ποιεῖ τῶν βαρβαρικῶν ἔθνων*, ligesom der i 7.7 1327b20-34 om forskellige folkeslags forskellige mentale egenskaber blandt andet tales om *τὰ τῶν Ἑλλήνων ἔθνη*. (Denne passage behandles nærmere i n. 22 nedenfor). Det eneste navngivne hellenske *ethnos*, der i *Politikken* optræder eksplicit under betegnelsen *ἔθνος*, er Arkadien (i 2.2 1261a27-29). Her er *ἔθνος* anvendt som et begreb, der står i modsætning til *πόλις* og er neutralt i forhold til hellener/barbar-distinktionen.

på linie med de to andre folk. Strengt taget er det dog læserens forforståelse og den almindelige behandling af dem,²⁰ der lægger det nær at forstå ἔθνη i eksemplets “overskrift” i betydningen barbarer, snarere end det alene ud fra overskriften ἔθνη ville være muligt at fastslå de fire folks barbaridentitet.

Dette forbehold må have *in mente* ved læsningen af den umiddelbart følgende passage (1324b12-24), der kan analyseres som en serie af fire parallelle eksempler på love og skikke til opmuntring af militære præstationer. Passagen hænger snævert sammen med den foregående: Den introducerer adfærdsregulerende midler til forskel fra en passiv værdinorm, men ἔθνη er ikke skiftet ud som det felt, der tales om. Passagen indrammes af henvisninger til ἔθνη: ἐν ἐνίοις [ἔθνεσι] (1324b12) og ἐν δὲ τοῖς Ἰβηρσιν, ἔθνει πολεμικῶ (l. 19). Først er nævnt Karthago (l. 12-15) og Makedonien (l. 15-17) – begge ved toponym: ἐν Καρχηδόνι, περὶ Μακεδονίαν – og på tredjepladsen skytherne (l. 17-18), idet der nu ikke længere er tale om love, men alene om skikke. I hvert fald ibererne er altså ekspliciteret som ἔθνος, og de andre er i det mindste anbragt i en eksplicit ἔθνος-kontekst. Spørgsmålet er, om ἔθνος igennem hele passagen bærer den betydning af barbarfolk, som det forekom at have i forbindelse med den foregående serie: skytherne, perserne, thrakerne og kelterne. At skytherne går igen fra den ene passage til den anden, og at ibererne er delvis identiske med kelterne ville stemme med en uændret forståelse af ἔθνη, men i lyset af den usikkerhed, der allerede er berørt med hensyn til betydningen af ἔθνος, kan det ikke udelukkes, at der i løbet af passagen sker en glidning fra overbegrebet *ethnos* – som optræder inden for den halvdel af serien, der er karakteriseret ved brug af toponymer og omtale af νόμοι – til den specifikke betydning af barbarfolk. Dermed vil passagen være ubrugelig som sikkert belæg for, at Aristoteles opfattede Makedonien og Karthago som barbariske *ethne*.

For at komme videre i bedømmelsen af, på hvilken side af skillelinien eksemplerne har været placeret i Aristoteles’ bevidsthed, vil det være nødvendigt at tage i betragtning, hvordan de forskellige folk behandles i eksemplerne sammenlignet med de tre folk, perserne, kelterne og etruskerne,²¹ der er fundet eksplicit identificeret som

---

20. Jf. analysen ovenfor samt AB.

21. For forbehold se ovenfor n. 18. Uanset bevisets stilling er det her anset for givet, at etruskerne har været barbarer for Aristoteles. Jf. overvejelserne nedenfor n. 28 vedrørende japygerne i Syditalien.

barbarer, og de fem, der med sikkerhed synes at være rubriceret som barbariske *ethne*, nemlig de pontiske achaier og heniocher, thrakerne, skytherne og ibererne. Det viser sig da, at de *libyske, etiopiske* og *indiske* eksempler såvel i indhold som i kontekstindplacering ligger så tæt op ad dels de keltiske eksempler, dels eksemplerne vedrørende den sidstnævnte gruppe, at de alle må anses for at have stået for Aristoteles som barbariske. På linie med de persiske og etruskiske eksempler ligger tilsvarende eksemplerne, der angår *Medien, Babylonien, Assyrien, Egypten* og *odryserne*. Til rækken kan endelig føjes de oprindelige italiske indbyggere i *Oinotrien*, midt i det senere græske koloniområde i Syditalien. De er skildret i en urhistorisk ekskurs (*Pol.* 7.10 1329b7-23) som et kvægavlende nomadesamfund på overgangen til agerbrugskultur, og det lægges på ingen måde nær, at de på eksemplets tid skulle have været inddraget i den græske verden.

Tilbage står tre tilfælde, som er vanskeligere at placere. Det ene er *Karthago*, der skiller sig ud fra de øvrige lande i den næstyderste periferi ved at have en bystatsforfatning. Dette er ikke alene afvigende i forhold til de konkret beskrevne barbarer, men også uoverensstemmende med Aristoteles' abstrakte karakteristikker af barbarernes ufornuft og slavenatur.²² Tilfældet taler for, at dichotomien hellener/barbar mere eller mindre bevidst har været opblødt svarende til den reelle eksistens af en mellemgruppe af delvis helleniserede barbarer som karthagenienserne.

---

22. *Pol.* 1.2 1252b5-9, 1.6 1255a28-35, 2.8 1268b39-40, 3.14 1285a19-22 (med specifikation af barbarerne i asiater og europæere), 7.7 1327b20-34 (om europæere og asiater – uden eksplicit brug af overbegrebet barbarer). I sidstnævnte passage skitseres en mentalenvionistisk teori, der fordeler de for *polis*-dannelse relevante moralpsykologiske forudsætninger på befolkningerne i tre klimazoner, og som hævder, at den fornødne kombination af *θυμός* og *διάνοια* kun kan findes i den tempererede zone, der bebos af hellenere, medens europæerne i de koldere egne må nøjes med *θυμός* og asiaterne i de varmere med *διάνοια*, således at europæerne danner indadtil frihedsbetingede, men organisationsstrukturelt uudviklede og udadtil svage landsbyer, modsat asiaternes omfattende, udadtil magtfulde, men internt undertrykkelsesbaserede riger. Det viser sig imidlertid, at det generelle mønster, der svarer til den mentalenvionistiske model, ikke fremtræder undtagelsesfrit: Karthago er i de historiske eksempler beskrevet med træk, der forudsætter bystatsdannelse og tilmed demokratisk forfatning; desuden afviger Egypten i eksemplerne fra de øvrige barbarfolk ved sin lovgivnings og sine politiske institutioners høje alder og stade (jf. *AB*: 12). Aristoteles er med andre ord så stor en empiriker, at han ikke overser, endsig undertrykker eller underbelyser tilfælde, der bryder med hans teori – i hvert fald i dens meget skematiske form, der ikke tager højde for andre beboere i den temperede zone end grækerne.

Karthageniensernes hellenisering har tilsyneladende først og fremmest ligget på det politisk-kulturelle område, medens det ikke fremgår, hvilken udbredelse og status det græske sprog havde i Karthago. Det er i det hele taget tvivlsomt, om en simpel applikation af sprogkriteriet vil føre til en opdeling, der svarer til den, Aristoteles og andre i det 4. århundrede har haft i baghovedet. Overvejsen er på en anden led relevant i forbindelse med *molosserne*. Disse opfattes som barbarer af alle antikke forfattere, hvis udtalelser om sagen er bevaret,²³ og Aristoteles kan med rimelighed formodes at have haft samme syn, der da – som N.G.L. Hammond overbevisende udreder (*CAH2* III,3: 284f) – vil have beroet på karakteren af deres kultur og ikke på deres sprog, idet dette efter fundet af indskrifter fra 360'erne efter Hammonds bedømmelse (*CAH2* VI: 433f) endegyldigt kan fastslås at have været græsk. R.A. Crossland (*CAH2* III,1: 840f) mener dog fortsat, at man må slutte fra barbaklassifikationen af epiroterne hos Thukydid til ugræsk dagligsprog. Det vil imidlertid ud fra både Hammonds og Crosslands forudsætninger være rimeligt at antage, at molosserne har fremstået som barbarer i Aristoteles' optik.²⁴ På Hammonds forudsætninger vil Molossien alternativt kunne anbringes i en mellemgruppe af folk, der delvis opfylder betingelserne for at kunne henregnes til græciteten. Ved siden af de højkulturelle, forbilledligt polisdannende, men givetvis semitisktalende karthageniensere ville gruppen da tælle de græsktalende, men kulturelt og organisatorisk uudviklede molossiske stammer.

Ved en opblødning af dichotomien hellensk/barbarisk vindes der mulighed for at fange tidsfaktorens betydning og det dynamiske aspekt,²⁵ der for Aristoteles' samtid ikke mindst kan være trådt frem i forbindelse med vurderingen af *makedonerne*, hvis

---

23. Se *CAH²* VI: 431 og Brunhilde Lenk, "Molossi", *RE* XVI 1: sp. 19f) for henvisninger til Thukydid, Ps.-Skylax, Ps.-Skymnos og Strabon.

24. Gigon (*LDFr*: 688) mener, at spørgsmålet om molossernes græcitet – i lyset af en modstrid mellem på den ene side den udbredte opfattelse af dem som et barbarfolk og på den anden side deres eget ønske om at definere sig selv som grækere – må have været tematiseret af Aristoteles inden for den *politeia*, hvis eksistens Gigon anser for sandsynlig.

25. Om et oprindeligt barbarfolk med tiden kunne blive så fuldstændigt helleniseret, at det måtte regnes for hellensk, er ikke et spørgsmål, der overvejes i de aristoteliske skrifter. Men for det enkelte individs vedkommende er Aristoteles i 1. bog af Klearchos' *Περὶ ὕπνου* (apud J. *Ap.* I 175-182) citeret for en udtalelse, der vidner om parathed til at anerkende en sådan assimilation eller transformation. Aristoteles taler her om en jøde, som han havde mødt under sit ophold i Atarneus: Ἑλληνικὸς ἦν οὐ τῆ διαλέκτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆ ψυχῆ. (Henvisningen skyldes professor Heikki Solin, Helsinki, der gengav ordlyden i sit foredrag 'Jewish Communities in the Greek World', ved Det Finske Institut i Athen, den 20. maj 1999).

vej mod den fuldstændige hellenisering efter de græsktalende, græskkultiverede makedonske herskeres erobring af førerstillingen i Hellas må have været til at forudse for tænksomme iagttagere. Meget taler for, at Aristoteles som en tilmed nærtstående sådan på forhånd – tanken om en bredere mellemgruppe ufortalt – vil have været tilbøjelig til at operere med en tredeling, nemlig den i grækere, makedonere og

barbarer, der allerede var i brug hos visse forfattere²⁶ – vel først og fremmest på grundlag af det makedonske sprogs lighed med græsk.²⁷

---

26. Isoc. 5.154 beskriver tre forskellige mål, som Filip 2. bør forfølge i forhold til henholdsvis hellenere, makedonere og barbarer, men strengt taget kan det ikke udelukkes, at makedonerne kun er udsondret som et særligt medlem af en af klasserne barbarer eller hellenere. I en henvendelse til Filip vil det under alle omstændigheder være naturligt specielt at fremhæve makedonerne. I 5.15, 80 og 128 tales om Filips pligter over for hellenerne i deres forhold til barbarerne på en måde, der tyder på, at han ikke selv regnes til nogen af siderne, lige som han tilsyneladende heller ikke regnes til hellenerne, når der i 5.68, 83 og 88 er tale om hans forhold til disse, uden at barbarerne er eksplicit nævnt i den forbindelse. Igen kan det ud fra de nævnte passager strengt taget ikke udelukkes, at Filip er modstillet ikke hellenerne, men de *øvrige* hellenere (eller i de treleddede opdelinger for den sags skyld de *øvrige* barbarer) eller de hellenske stater (hvor han selv er et individ). Det kan så meget mindre udelukkes, som lakedaimonerne i 5.95 modstilles "hellenere" og ikke, som man skulle vente, "de øvrige hellenere". (Et enkelt sted, i 5.8, er der tale om "de andre hellenere" i en bedømmelse af Filokratesfredens betydning "for os [athenerne]", "for dig [Filip]" og altså "for de andre hellenere". Her er det dog uklart, om de andre hellenere er modstillet Filip ("dig og de andre hellenere"), således at han inkluderes blandt hellenerne som helhed, eller om de er modstillet athenerne ("os og de andre hellenere"), således at den tredje part, Filip, modstilles hellenerne som helhed). En række andre passager er hver især klarere, men tegner tilsammen et komplekst billede: 5.107 skelner klart mellem hellensk og makedonsk område (*τόπος*) og fremhæver forskellen mellem hellenerne, der ikke tolererer monarkisk styre, og makedonerne, der behøver det. I det følgende (5.108) inkluderes den makedonske kong Perdikkas 1. blandt hellenerne, samtidig med at hans undersætter siges at tilhøre et i forhold til ham selv *οὐχ ὁμόφυλον* (altså ikke-hellensk) *γένος* og netop derfor at være tilgængelige for et monarkisk styre. Filip er selv i 5.139 omtalt som hellener og i 5.127 som en Heraklesefterkommer, der kan betragte hele Hellas som sit fædreland. (Det er klart, at Isokrates' accept af det makedonske kongehus' græskorienterede legitimeringsmyte kan være bestemt af hele sigtet med *Filippos*-teksten). Isokrates' syn på makedonerne og deres herskerhus kan herefter sammenfattes som følger: Makedonerne er ikke-hellenere for så vidt, som de behøver en monarkisk styreform, men de er ikke-barbarer for så vidt, som deres monarker er hellenere. De makedonske konger er nemlig hellenere for så vidt, som de stammer fra Herakles og er egnede til at kæmpe for Hellas' sag (5.127), men samtidig er de udenforstående filhellenere (5.122) for så vidt, som de hersker over et ikke-græsk folk og hidtil har rettet deres opmærksomhed mod undertvingelse af *ἔθνη*, hvor grækerne koncentrerer sig om *πόλεις* (5.142). (Den sidst anførte passage ligger sammen med den ovenfor citerede 5.107 fint i tråd med Arist. *Pol.* 7.7 1327b20-34, se ovenfor n. 22).

I Thukydids beskrivelse af den makedonske kong Perdikkas' hær (4.124.1) skelnes der mellem makedonske undersætter og hellenske beboere fra hans område, og Perdikkas' og den lakedaimonske feltherre Brasidas' forenede styrker siges (*ibid.*) at bestå af hellenske hoplitter, makedonske ryttere og endelig en mængde barbarer. Makedonerne nævnes igen i 4.125.1 særskilt ved siden af barbarerne. Til gengæld omtales de i Brasidas' feltherretale som et eksempel på barbarernes militære underlegenhed (4.126.3). Billedet flimrer altså noget. (I beskrivelsen af den lakedaimonske feltherre Knimons hjælpetropper (2.80.5) sker der en opdeling i først hellenere og dernæst barbarer, uden at det er til at se, om molosserne og makedonerne, der nævnes i deres egne helsætninger (2.80.6-7) hører til listen over barbarer eller udgør en gruppe for sig.

27. I erkendelse heraf valgtes det at lade Makedonien have sin egen overskrift – lige inden "Områder, der strækker sig mod periferien" – i indekset i *AB* (se ovenfor s. 1 med n. 3). Vel at mærke, uden at indholdet af den enlige omtale af Makedonien i det aristoteliske corpus uden for *Politikken* – nærmere betegnet i *Retorikken* – i sig selv giver noget udslag.

Alt efter hvordan Karthago, Makedonien og Molossien betragtes, kan der altså tælles mellem sytten og tyve barbarsamfund eller omkring en femtedel af de 89 politiske enheder, der optræder i eksempler.²⁸ Hertil svarer mellem 31 og 48 eller mellem en tiendedel og en sjettedel af de 295 eksempler.²⁹

Man har dog ikke nødvendigvis at konsultere eksempel materialets sammensætning for at konstatere, at Aristoteles i *Politikken* interesserer sig for måder at leve sammen på også uden for – eller inden udviklingen af – *poleis*. Dette fremgår allerede på den abstrakte fremstillings niveau. Det bemærkelsesværdige er, at Aristoteles og hans forskningscenter også på det humanvidenskabelige område har haft relevant empiri præsenteret fra den da kendte verdens udkantsområder – og det ikke kun fra bestemte hjørner, men kompasset rundt.

Der er ingen tvivl om, at Aristoteles og hans elever havde en vid horisont. Det gælder på det naturvidenskabelige område, hvor de øvrige aristoteliske skrifers referencer til forhold i netop yderzonerne for en relativ betragtning er overordentlig talrige (*AB*: 13-18). Det gælder tydeligvis også i en eller anden grad på de historiske og samfundsfaglige områder. Interessant kunne det være at vide, om denne brede orientering vedrørende fremmede folk afspejlede den samtidige athenske offentligheds horisont. Tre generationer tidligere havde Herodot arbejdet på sagen, og efter alt at dømme nød han et ikke uanseligt publikums bevågenhed. Det betyder ikke nødvendigvis, at interesse for og kendskab til det fremmede stak dybt eller var almindelig udbredt. Når Thukydid i generationen efter Herodot en sjælden gang har anledning til at lade sin fremstilling bevæge sig ud imod det, der her er bestemt som periferien af den aristote-

---

28. Oven i kommer endnu ét: japygerne, ud af de seks enheder, som i eksempel materialet kun optræder accidentelt, og som derfor ikke er behandlet i den tidligere artikel (*AB*) eller medtaget i det tilhørende indeks. Japygerne, der levede nær grænsen til det græske koloniområde i Syditalien identificeres af Diodor (21.2.2) som barbarer. Fra møntfund vides, at de i 5. årh. grundlagde græskinspirede *poleis* (se *LDFr*: 644 (*Politeia* 65)), men Aristoteles interesserer sig ikke for disse, sådan som han gør for Karthago, og giver dermed ikke noget korrektiv til den antagelig almindelige opfattelse, der senere kommer til orde hos Diodor.

29. Det samlede materiales sammensætning fremgår mest oversigtligt af *HE*: 87-89, men et overblik gives også af *AB*: 13-18, som ved de 88 navne oplyser antallet af historiske eksempler, der direkte inddrager den pågældende *polis* mv.

lisk opfattede *οικουμένη*, finder han det stadig relevant at give en introduktion, der inkluderer etnografiske oplysninger.³⁰ Længere kan dette spor ikke forfølges her.

I stedet skal en anden betragtning forsøges. Hvis det kunne antages, dels at *Politikken* var skrevet med tanke på en målgruppe uden for Lykeion og andre lignende kredse, dels at værket, som det foreligger, var et færdigt litterært værk, da ville der kunne sluttet fra eksemplernes gennemgående summariske og indforståede karakter til en forventning på forfatterens side om et højt informationsniveau hos det pågældende segment af den læsende offentlighed, da den fremlagte empiri ellers ville have ringe vægt – dette uanset om eksemplerne var intenderet som belæg og evidens³¹ eller som pædagogisk illustration. Begge antagelser er imidlertid tvivlsomme, så igen er vi tilbage ved felt et, hvad angår spørgsmålet om den bredere offentligheds horisont, og må nøjes med at beundre Aristoteles' udsyn.

---

30. Her sigtes til 2.95-99, som skildrer forholdene i Thrakien og hos odryserne – også skytherne berøres.

31. Bemærk i denne forbindelse n. 22 ovenfor.

Bibliografi

Tekstudgaver og kommentarer – hvortil der henvises ved hjælp af *Liddell & Scotts* forkortelsessystem for antikke forfattere og skrifter:

Aristotelis Politica, rec. brevisque adnot. crit. instr. W.D. Ross. Oxford: Clarendon, 1957. (12. opl. 1992).

[*Aristotelis Ethica Eudemia*]: *Eudemi Rhodii Ethica*, ed. F. Susemihl. Leipzig: Teubner, 1884.

Diodorus of Sicily, Vol. XI, ed. F.R. Walton. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1980.

Flavii Iosephi Opera V, rec. B. Niese. Berlin: Weidmann, 1889.

Heraclidis Lembi Excerpta Politiarum, ed. M.R. Dilts. (Greek, Roman and Byzantine Monograph 5). Durham: Duke University, 1971.

Isocrates, Vol. I, ed. G. Norlin. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1980.

Thucydidis Historiae, Tomus I, rec. brevisque adnot. crit. instr. H.S. Jones. Oxford: Clarendon, 1900. (Senere oplag, 1974).

Øvrig litteratur – hvortil der henvises ved selvvalgte forkortelser:

AB H. Gjellerup, 'En studie i Aristoteles' billede af den beboede verden' i: *AIGIS – Supplementum I: Festskrift til Chr. Gorm Tortzen*, 2011.

http://aigis.igl.ku.dk/CGT/Helle_Gjellerup.pdf

*CAH*² J. Boardman, [et al.], *The Cambridge Ancient History* III,3 og VI. Cambridge: Cambridge University Press, 1982 og 1994.

HE H. Gjellerup, *De historiske eksempler i Aristoteles' Politik*. (Upubliceret speciale, Københavns Universitet, 2000).

LDFr O. Gigon, *Aristotelis Opera III. Librorum deperditorum fragmenta*. Berlin: de Gruyter, 1987.

RE G. Wissowa [et al.], *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung*. Stuttgart: J.B. Metzler, 1894-1980.